

Sofies grønne skifte – episode 2

Tekstversjon av podkasten Sofies grønne skifte, episode 2: Økonomi: Har vi blitt for rike til å endre oss?

Med programleder Sofie Frøysaa og professor i historie og økonomi Einar Lie.

[Intromusikk]

[Sofie] Ok, jeg hadde egentlig ikke lyst til å gå inn i olja i denne podkasten, for det finnes vel knapt noe tema som er mer brennbart enn olje, på flere måter, og som klarer å vekke mer eller mindre ekstreme følelser på begge sider av saken. Hvorfor blir det sånn? Vi er alle barn av olja, og noen av oss litt mer. Jeg, for eksempel, har en far som jobber på plattform i Nordsjøen. Er han da bad guy, eller er han egentlig good guy? Nå skal du få møte Einar Lie. Han er professor i historie og økonomi, og er en som jeg håper kan gjøre meg litt klokere på oljas betydning for Norge, og vår evne til å endre oss.

[Sofie] Einar, det ser ut som vi her i Norge ikke kan sitte stille i båten. Vi må omstille oss. Hvor er det vi egentlig skal hen?

[Einar] Vi skal over i en situasjon hvor man slipper ut mye mindre klimaskadelige gasser, særlig CO₂, som betyr at man må bruke veldig mye mindre av det. Det er i stor grad olje og gass for vår del, og kull og andre brenselsformer for jorda generelt.

[Sofie] Har vi noen visjoner eller gode bilder på hvordan det ser ut på den andre siden? Når vi snakker om dette grønne skiftet, hvordan er det på den andre siden?

[Einar] Jeg tror vel for oss, hvis vi tenker vårt dagligliv på lang sikt, så trenger ikke det å se så dramatisk ut. Vi kjører i stor grad elbiler, og vi varmer opp husene med elektrisitet. Og så er det en del produksjon og transport som må legges om. Der er jeg ikke sikker på at det grønne skiftet vil være det som har skapt mest dramatiske forandringer. Jeg vil gjette på at det er en del andre områder, hvordan vi jobber, kunstig intelligens og så videre, kan ha vel så stor innvirkning. Andre land vil nok se mer dramatiske endringer, hvor man har basert seg på brensel av kull for eksempel, og vil ha en annen infrastruktur og så videre. Men jeg er ikke sikker på, hvis vi flytter oss noen tiår frem, at det er det grønne skiftet som vil ha størst innvirkning på hvordan vi lever og hvordan vi føler at vi har det.

[Sofie] Det er ikke nødvendigvis det grønne skiftet som kommer til å ha mest betydning for hvordan vi lever livet vårt, og hvordan vi føler vi har det, men kanskje kunstig intelligens? Hm, det har jeg ikke tenkt på. Men hva er det som er så spesielt med det grønne skiftet sammenlignet med tidligere samfunnsomveltninger?

[Einar] Hvis vi ser på den industrielle revolusjonen som kom i Storbritannia, så visste ingen hva den var før den plutselig var der. Den dukker opp fra ingenting, små fabrikker, dampmaskiner, industrialisering og så videre. Men etter at den var et faktum i Storbritannia, så ser man jo at en del andre land har forsøkt også forsinke sin modernisering og industrialisering. For mange andre land utenfor, så har den ikke bare kommet smygende, men man har laget en politikk for å få det til. I den industrialiseringsbølgen og en del andre bølger hvor man utnytter naturressurser – der er jo industrialiseringen på fossekraft veldig naturlig for Norge – har man hatt naturgitte muligheter. Der

kan man høste mye inntekter, privat rikdom, offentlig velferd ved å utnytte det. Sånn er ikke det grønne skiftet. Det er en omlegging som man må ta, fordi det man driver med er skadelig. Og i hovedsak tror jeg man må tenke på det som en omstilling som vil bære med seg en del kostnader og en del ubehag.

[Sofie] Hva er det ubehaget da?

[Einar] Det er jo for eksempel at for mange anvendelser, produksjon og forbruk, så er det lettere å bruke råvarer og innsatsfaktorer som er skadelige. Og det vil koste penger i form av hva man betaler for bruk, men også ny infrastruktur ved å lage noe som er tilpasset til grønne skiftet. Og det gjør at man har mindre inntekter å hente, og det vil koste i velferdig vid forstand, jeg tenker både på privat forbruk og offentlig forbruk.

[Sofie] Skjønner. Ok, så vi må ifølge Einar, 1. lage en fremtid som er mindre skadelig, 2. som ikke gir like store inntekter, og som 3. kommer til å koste. Ja, det er jo ikke akkurat tidens innsalg dette her. Men har vi dette i oss, kanskje vi skal skru tida litt tilbake og se om vi kan lære noe av fortiden. Hvordan var det i Norge før vi fant olja?

[Einar] Ja, jeg tror vi levde ganske godt her i landet. Norge var i global sammenheng et rikt land. Nord-Europa har vært rikt veldig lenge, så lenge Norge har vært en selvstendig nasjon. Men vi lå etter de største europeiske landene, og etter Sverige og Danmark. Vi hadde en slags misunnelse, kanskje særlig mot Sverige, som hadde Volvo og ABBA og store forbruksvarer og merkevarer, som var liksom broderfolket, men store-broderfolket. Men vi hadde et lønnsnivå som ikke var spesielt høyt, men en god levestandard og en velferdsstat som var nok så ferdig utbygd med folketrygden. Årene fra slutten av 2. verdenskrig og frem til vi fant oljen i 69-70 var en kraftig vekstperiode, som gjorde mye for alminnelige inntekter og for utjevning av inntekter mellom by og land, hvor det var store forskjeller før denne perioden. Men i Norge etter 2000 har jo kelnerne snakket svensk, bygningsarbeiderne polsk, og au pair-ene ... Så man har trukket til seg mye arbeidskraft fra land omkring og langt unna, fordi det har vært mye jobber å hente og lønninger som har ligget over det man har i de landene jeg nevnte, også Sverige.

[Sofie] Ok, så la oss si at vi faktisk ikke fant noe olje. Hvordan tror du Norge hadde sett ut i dag da, og hva hadde vi levd av? Hadde vi hatt gratis utdanning og de velferdsgodene som vi faktisk har i dag?

[Einar] Jeg tror vi ville levd nokså godt. I Sverige og Danmark, der lever folk ganske bra, og de har greid seg uten oljen. De var jo litt bedre plassert enn Norge før oljen kom. Hvis man sammenligner de nordiske landene, har Sverige og Danmark måttet kutte litt på velferdsstatlig ytelse. På en del områder, bl.a. alderspensjoner i Sverige, så har man kuttet en hel del. Så noen av de velferdsordningene vi har, ville nok ikke hatt samme høyde. Jeg tror også enkelt av de ordningene som har kommet til, som man ikke skjønner helt i utlandet, som kontantstøtte, ville vi kanskje ikke hatt. Jeg tror nok at privat forbruk ville vært klart lavere, men offentlig forbruk ville også vært lavere.

[Sofie] Ifølge Einar ville vi hatt et lavere offentlig og privatforbruk om vi ikke hadde funnet olja. Det samme sa han jo om konsekvensen av det grønne skiftet. Det blir litt mindre å rutte med, og det er kanskje ikke så populært. Hva har det egentlig gjort med oss som nasjon, og hva har det gjort med oss nordmenn, og vi som bor her, at vi er en oljenasjon?

[Einar] Jeg tror vel at det har bidratt til noe som er bra. En følelse av trygghet, en følelse av at stat og politikk kan ordne opp hvis det kommer problemer, fordi staten er så rik. Og en følelse av usårbarhet, som har en god side. Men jeg tror også at det har en negativ side når vi kommer til det

grønne skiftet. Det å ta omstillinger som kan være ubehagelige, og ta kostnaden ved det, det er ikke så lett å få til. Vi er veldig godt vant, og vi er vant til å ha det godt, og tenker at vi skal ha det godt, og hvis ikke, vender vi oss mot noen, som regel politikken. Hvis vi føler at det er noe som mangler, eller noe som skulle vært kompensert. Og det siste er nok ikke noe fordel for det grønne skiftet.

[Sofie] Nei, vi liker å kose oss. «Nå koser vi oss» er jo ganske etablert her i Norge.

[Einar] Det er ganske godt etablert, og at vi ikke sliter oss ut, og det er en helt naturlig del av det å bli rik, tenker jeg.

[Sofie] Det er litt sånn mye vi vil ha mer, også.

[Einar] Sånn er det. De stigende forventningene og misnøyen har man snakket om. Man blir ikke nødvendigvis lykkeligere, jo rikere man blir, men forventningene vil jo øke hele veien.

[Sofie] Nå er Einar innom det jeg ofte føler litt på. At vi er så vant til å ha det så godt, at vi egentlig ikke vil endre oss. At vi heller vil fortsette å kose oss, ha det komfortabelt, tjene penger, sitte stille i båten. Vi er ikke klare til å gå og legge oss. Vi vil heller ta frem gitaren, finne frem partyhattene, skru opp musikken, slenge på en musikkquiz, tviholde på lakenskrekken, slenge på Britney med Toxic på repeat for eksempel, og bare nekte folk å legge seg. Men, ok. Om vi vil, er en ting. Noe annet er om vi har evnen. Hvordan står det egentlig til med omstillingsevnen?

[Einar] Det vi var inne på sist, trekker jo ikke i retning av stor omstillingsevne, sånn at man er glad for å ta de kostnader som er. Så vil jeg likevel si, at hvis man går til kjernen av det jeg har drevet med, som er norsk økonomisk historie, så har nok det norske samfunn og norsk næringsliv vist en veldig stor omstillingsevne. Hvis man ser på gamle hovednæringer på eksportområdet – fiske, skipsfart, trelast – så har det vært veldig store omstillinger. Store omstillinger ved den kraftige industrialiseringen tidlig på 1900-tallet og etter 2. verdenskrig. Og så da oljen kom, så har man også en veldig kraftig omstilling, særlig langs kysten, til oljevirkosomhet, til supply-virkosomhet. Havbruk vokser frem veldig raskt etter at de gamle sesongfiskeriene mer eller mindre bryter sammen tidlig på 70-tallet. Norsk økonomi, kanskje særlig kyststripa i hele Sør-Norge, som har vært rammet høyest av disse endringene, har hatt en veldig stor fleksibilitet. Og vi har en yrkesbefolkning som er høyt utdannet, og i det ligger en fleksibilitet. Så jeg tenker det er dobbelt historisk, vil jeg si, at det har vært en veldig stor omstillingsevne, og jeg vil tro at den er der fortsatt på mange områder. Og så er nok den følelsen av komfort og trygghet som har kommet særlig de siste 20 årene, den trekker i motsatt retning, og hvor det nok gjenstår å se nå hvor stor omstillingsevnen egentlig er.

[Sofie] Det høres jo egentlig ut som vi er godt rigget da. At vi kanskje glemmer at vi har mer erfaring med omstillinger enn vi tror, og at den grønne omstillingen ikke bør være så skummel likevel. Gjør vi det vanskeligere enn det er? Men så er jo tusen kroners-spørsmålet, vil vi det nok?

[Einar] Ja, det er et godt spørsmål, og noe klart svar er det ikke lett å komme med. Men jeg tror at det å si at vi må gjennom det grønt skiftet og må kutte veldig mye, det er det bred enighet om. Det finnes jo knapt noen, ingen partier eller store organisasjoner, som mener noe annet. Når det kommer til stykket, og man ser på saker som faktisk bærer med seg kostnader, så er det litt annerledes. Jeg vil si at i politikken har vi hatt klima- og kutt mål siden 1990, og vi har aldri nådd dem. Vi har nye mål nå til 2030, og jeg tror det er riktig å si at vi er ikke på vei mot de målene. Og det har ikke ført til at målene blir senket mot der man er, men de har egentlig vært skrudd mer til. Og der er det et problem med realismen i selve politikken. Men det tror jeg er forankret i hvordan alminnelige mennesker ser på dette. Man mener nok det samme som det man finner i den politiske debatt, at vi må ta det grønne skiftet. Også er det jo uenigheter, noen sier åpent at vi må tåle lavere vekst, vi må

tåle lavere velferd. Også får man høyere drivstoffavgifter, man får høyere energipriser, bompenger, kostnader ved bedre isolerte hus, så kommer protestene. Og det er protester som gjør at virkemidler og politikk ikke blir tøffe nok – eller justeres litt på grunn av det.

[Sofie] Så er det sånn at jeg vil, men jeg får det ikke til?

[Einar] Ja. Det er ikke bare «jeg vil, men får det ikke til». Men «jeg vil, men jeg vil ikke helt», når jeg har kostnader og problemer tett nok i meg.

[Sofie] Olje tilhører fortiden. Eller gjør den det? Det er skummelt å si i høyt, merker jeg. Men det virker i hvert fall som at det ikke er plass til olje i det grønne skiftet. Men hvordan skal vi da kunne opprettholde velferden vår, altså levestandarden vår? Vi må finne på noe nytt her. Et nytt eventyr. Vi har vært oljenasjonen, nå skal vi bli en ny nasjon. Vi må finne det nye olja.

[Einar] Det er ingen ny olje. Jeg tror det er viktig å si det, og for meg er det et viktig poeng. Noen ganger så vil man selge inn det grønne skiftet som noe innovativt, produktivt og som gir store inntekter og muligheter. Og det vil det gjøre for noen, og sånn er det allerede i dag. Det er noen som tjener mye på det grønne skiftet, og grønne aksjer har gått godt i perioder, og så videre. Men som samfunn får vi ikke den oljen igjen. Fossekraften først, og så oljen, har i to trinn gjort Norge mye rikere. Fossekraften nyter vi virkelig stor glede av fortsatt. Så det har virkelig vært to store bølger som har drevet norsk velferd fremover. Og vi får ikke de igjen. Nå er det hardt arbeid, innovasjonskraft, smarte løsninger og en del oppofrelser som må til.

[Sofie] Men jeg tror det er viktig at vi må ha en sånn voksen festbrems som sier at det er ikke noe ny olje. Så må vi bare avfinne oss med det, og så må vi gjøre det beste ut av det.

[Einar] Ja, takk for det, gitt at jeg stadig har tatt den her rollen om å være en festbrems. Og det kommer til å gå bra med oss, ikke sant? Det er et rikt land, veldig rikt, penger på bok overalt, høy velferd, ganske stor fleksibilitet, og så videre. Så vi har en god posisjon til å greie det. Men vi skal ikke tro at det er en ny sånn Twist-pose som vi kan åpne og hygge oss med. Det er noe annet, og det minner ikke om virkningen av oljen.

[Sofie] Ok, så vi vet jo nå at mange land klarer seg jo veldig fint uten oljeproduksjon. Klarer vi oss uten?

[Einar] Altså, det er to ting i oljevirkosomheten på norsk økonomi. Det ene er jo at det gir veldig mye aktivitet, investeringer, store utbyggingsprosjekter for industri og leverandører på land. Hadde man stoppet oljevirkosomheten, så er det veldig mye virksomhet som ikke hadde hatt noe å gjøre. Og økonomien utenom oljen er ikke kraftig nok til å holde oppe sysselsetting og aktivitet. Så det er en omstilling som må gå over tid. Men så har vi masse penger i Oljefondet, sånn at inntektene ville vi for så vidt kunne greide oss uten. Men vi hadde måttet tilpasse oss en ny situasjon.

[Sofie] Ja, hvorfor går det så sakte?

[Einar] Nå skjer det jo ting hele tiden, og utslippene går jo litt ned. Men det går mye langsommere enn det man har sagt at det skal gjøre. Og det er nok en blanding av at man ikke vil ta kostnadene, og at man setter seg mål som – jeg vil ikke si at de er urealistiske, for de kunne vært nådd – man egentlig ikke er berett til å nå. Jeg synes det er en utfordring med politikken, fordi at man har gjort det i så mange runder, man lager mål, og de blir egentlig ikke ordentlig retningsgivende for planlegging, med mindre man faktisk arbeider for å nå dem fra starten.

[Sofie] Nå er jo du en selvutnevnt festbrems. Da er det like greit å bare vite hva vi har å forholde oss til. Hva er det mest ubehagelige som kommer?

[Einar] Der veldig mange av tiltakene vil slå ut – og det henger sammen med at vi er en del av verden – er at vi må venne oss til høyere priser på energi. Der har man hatt en situasjon på grunn av krig, med stor knapphet, og det kan man tenke løser seg. Men på sikt med mye høyere elektrifisering, energibruk i form av elektrisitet, og ganske langsom fart i tilgangen på nye kilder, så vil vi få en skvis. Det vil ha konsekvenser for næringer, kanskje for kraftkrevende industri, men det vil ha konsekvenser for alminnelige forbrukere. Man kan få priser som er lavere enn dette, men vi ser for oss at energi og oppvarming og energi til transport, at det blir klart dyrere for eksempel. Hvis man ser på det vi har i lønninger og lønningsposen, og særlig lønn etter skatt, så tror jeg også at vi ser for oss smalere tider. De gode reallønnsøkningene som man har hatt, og mer lønnsøkninger i forhold til prisstigning, der tror jeg også at det blir smalere tider enn det vi er vant til. Vi har endringer rundt transport, det er dyrere og vanskeligere å kjøre bil for eksempel, som det bør være. Flyreiser vil bli dyrere, og de bør bli dyrere. Så det er særlig de aktivitetene som forurenses vil bli mye dyrere, men generelt vil disse kostnadene komme på oss fra mange kanter.

[Sofie] Tenker du at vi har politikere som virkelig vil dette på ekte, og som våger å ta upopulære beslutninger, eller som våger å være festbremsen, om du vil?

[Einar] Jeg er ikke sikker på at det er politikere det er nødvendigvis er så mye galt med, men det reflekterer vel i stor grad også velgere, som ikke alltid vil ta den belastningen. Men nei, jeg vil nok si at det skorter litt der, på å ta de nødvendige skrittene. Det er vel derfor vi har det åpenbare spriket mellom målene som er satt, de baner vi burde vært langs hvis vi virkelig var på vei i god fart, og de virkemidlene man faktisk har. Men det koster å være upopulær. Hvis man tar for mange upopulære avgjørelser, så blir man ikke gjenvalgt, og da får man ikke gjennomført dette.

[Sofie] Ok, så hva må politikerne gjøre da, for å ta de upopulære valgene, og at vi likevel kjøper det?

[Einar] Jeg synes selv synes noen ganger at det er litt for liten realisme i debatten. Man stiller seg store mål, og snakker det grønne skiftet pent opp. Flytende havvind kan være et nytt industrieventyr og store muligheter til det grønne skiftet og så videre, Men man får ikke sagt det jeg mener er en realitet: Det er ikke noen ny olje. Dette er en nødvendig omstilling. Den vil vi greie, men det vil være på en del områder en smertelig omstilling. Og det vil koste oss. Vi skal prøve oss å ta det så fornuftig og skikkelig og godt fordelingsmessig som vi kan, men at det er en omstilling som har en del ubehag ved seg. Jeg tror man burde ha lagt det inn tyngre som en bunnplanke. Som sagt er det muligheter for mange i det, for inntekt og så videre, men først og fremst så ligger gevinsten i at vi får et bedre miljø og at vi bidrar til å stoppe global oppvarming. Alt som er knyttet til en sånn metaforikk som en ny olje gir bilder av at dette kommer vi til å greie bra, og kanskje tjene godt på, og så kommer vi gjennom til gull og grønne skoger i andre enden.

[Sofie] Men dette liker jeg, for dette er i kjernen av eksponeringsterapi som jeg driver med nå. Det kommer til å gjøre vondt, men vi skal klare det. Og det hørte vi jo Erna Solberg si under koronapandemien, nå er det store inngripende tiltak i vår hverdag, men dette skal vi klare sammen.

[Einar] Jeg er helt enig, og jeg synes at den koronamotivasjonen var veldig god, og jeg tror at det var riktig og viktig å si det. For noen av oss gikk det jo greit med korona, som har en fin bolig og kan sitte hjemme og ha gode nettverk og sånt. For veldig mange enkeltpersoner og næringsdrivende var det store oppofrelser. Og det å si det, si at dette kommer, og det blir ikke noe all right, og vi skal prøve å stå i det sammen, og vi ser at dette er vanskelig. Og en ting Høye sa, han snakket om ungdommen og russetiden og sånt, at noen kan le av det, men for andre er det faktisk en stor oppofrelse av noe man har gledd seg til i lang tid. Det var drittkjipt for mange. Men det å si det, at dette er en vanskelig periode for oss alle, men den må vi prøve oss å ta så godt vi kan. Jeg synes man kunne ha tatt noen

av de lærdommene inn i det grønne skiftet, og sagt at vi er rike og velstående, og vi kommer til å fortsette å være det, men mener vi alvor med dette – og det gjør vi – ligger det oppofrelser, og det må vi motivere oss for å ta.

[Sofie] Kan vi, og kommer vi til, å slutte produksjon av olje og gass fra Norge?

[Einar] Nå vil jo produksjonsvolumene gå gradvis ned, uansett. Skjønt, man finner jo nye felt, og felt har kommet til, så det vil vare ganske lenge. På et eller annet tidspunkt så vil man nok det, men jeg tror det kommer til å ligge ganske langt fremme i tid. Vi er nokså avhengig av aktiviteten, vi er avhengig av inntektene, Så synes jeg, selv om det er et kontroversielt synspunkt, at de har noen poenger, de som sier at vi vil fortsatt bruke mye olje og gass globalt fremover, og det er ikke opplagt at det bare skal produseres i ikke-demokratiske land, for å si det enkelt. Jeg tror at hvis vi hadde hatt muligheten til å skru den av om noen få år, så er det en del sider ved det, utover det rent klimapolitiske man skal ta med oss. Men realiteten er at vi kommer til å produsere ganske lenge til, og en dag er det nok slutt, men det tror jeg ligger veldig langt fremme i tid.

[Sofie] Ja, det var Einar Lie. Her var det jo absolutt litt å tenke på. En del av meg kjenner at dette var knallhardt. En ordentlig festbrems. Men det jeg lurte på er om det grønne skiftet kanskje ikke er så fryktingytende som vi tror. Samtidig virker det jo som om dette er noe vi virkelig kan klare. Men, et stort men, det krever at vi går inn i dette sammen, og ikke minst at politikerne våre kan bringe litt mer realisme inn i omstillingen, og kan si: Nei, det er ikke noe ny olje. Ja, vi er velstående og rike og vil fortsette å være det. Det vil medføre noe ubehag og koste, men det kommer til å gå bra med oss. Vi må godta noen oppofrelser. Så litt mindre gull og grønne skoger, altså. Men, apropos gull, Einar er tydelig på at olja kommer til å være med oss lenge. Det må jeg se litt nærmere på.

[Outro] Denne podkasten er fra Universitetet i Oslo ved ansvarlig produsent Arild Blomkvist. Programleder er Sofie Frøysaa. Produsent hos Både Og er Haakon Lange, og klipper er Olav Nedberge. Hvis du likte denne podkasten, vil jeg anbefale Sofie Kupper Norge, hvor Sofie Frøysaa inntar rollen som diktator, og gjennom seks episoder finner du oppskriftene på å kuppe Norge. Her hører du forskere og gjester snakke om et vidt spekter av temaer og viktige samfunnsprospørsmål.